

TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER*

Bergamalı Cevdet**

Sadeleştiren: Şaban KARASAKAL***

Öz

Sadeleştirdiğimiz bu metinler, Dâru'l-Fünûn müderrislerinden Bergama'lı Cevdet'in Mahfil dergisinde yayınlanmış makalelerdir. İlk makalede Bergama'lı Cevdet, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Ebûbekir döneminde bir kitap hâlinde toplanmasının tarihini, olaylar ışığında özetlemektedir. İkinci makalede de, tefsîrde Arap şiiri ile istişhâd olayının cevâzına dâir Abdullah b. Abbas'tan rivayetler nakletmektedir. Böylelikle Arap şiirinden deliller getirilerek, âyetlerin anlaşılmasının kolaylaştırılmasına dâir örneklerin sahâbe dönemine kadar uzandığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, sahâbe, tefsîr, şiir, âyet, sûre.

THE EXEGESISES AND THE EXEGETISTS

Abstract

These texts we translated are the articles written by Cevdet of Bergama, one of the Daru'l-Funun professors and published in the journal of Mahfil. In the first article, he summarizes the story of collection of the Holy Quran in the form of book during the reign of Abu Bakir, in the light of events. In the second one, he narrates some reports from Abdullah b. Abbas about the permission of using Arab poem in the exegesis of Quran. Thus, we consider cases on using Arab poem in order to make verses more understandable, since the period of companions.

Key Words: Quran, companions, exegesis, poem, verse, chapters of Quran.

* Bu makalelerin orijinali, Tahiru'l-Mevlevî'nin yayınladığı *Mahfil* (Dini, İlmi Edebi İctimai) isimli İslami Mecmuada, Bergamalı Cevdet'in üç sene aralıkla çıkan iki makalesinin çevirisidir. İlk makale: Bergamalı Cevdet, "Tefsirler ve Müfessirler", *Mahfil (Dini, İlmi Edebi İctimai) İslami Mecmuası*, İstanbul, 1341 [1923] cilt: IV, sayı: 37, sayfa: 2-4 arasında yayınlanmıştır. İkinci makale Bergamalı Cevdet, "Tefsirler ve Müfessirler", *Mahfil (Dini, İlmi Edebi İctimai) İslami Mecmuası*, İstanbul, cilt: VI, sayı: 63, sayfa: 35-37 arasında yayınlanmıştır. Mahfil dergisi, Zilkade 1338 - Ramazan 1344 (Temmuz 1920 - Mart 1926) tarihleri arasında altmış sekiz sayı yayınlanan Mahfil dergisi Tâhirülmevlevî (Tâhir Olgun), Ferid Bey ve Karahisarlı Ahmed Efendi tarafından kurulmuştur. Dergi üzerine bazı lisans tezleri yanında Zekeriya Kantaş, *Mahfil Dergisi: İnceleme, Tahlilî Fihrist* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (I-II, 2001, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Tâhirülmevlevî'den (Tâhir Olgun) başka belli başlı yazarları arasında Ferid (Kam), Aksekili Ahmed Hamdi, Suûdülmevlevî, İskilipli Mehmed Âtîf, Mehmed İzzet, Tokadîzâde Şekib, Şeyh Abdülbâki (Baykara), Muhiddin Râif (Yengin), Hüseyin Vassâf, Erkân-ı Harbiyye Kaymakamı Miralay Abdurrahman, Bergamalı Cevdet, Reşid Mazhar, Ahmed Remzi (Akyürek), Ödemişli M. Muammer, İhsan Mahvî ve Mazhar Osman (Usman) bulunmaktadır. Kahraman, Âlim, "Mahfil", DİA., Ankara 2003, XXVII/333-334.

** Müellif hakkında bilgi çalışmanın sonunda verilecektir.

*** Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sabankarasakal@ibu.edu.tr

Makalelerin Günümüz Türkçesine Çevrilmiş Şekli:

TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER¹

Huzûr-ı Hümayûn-ı Hilâfet-penâhî ders-i şerîfi mukarrirlerinden ve Süleymâniye medrese-i âliyesi müderrislerinden Bergamalı Cevdet Efendi üstad-ı fâzılımız tarafından bu unvân ile yazılmış olan eser-i mühim, fâzıl-ı müşârun ileyhin lütfu mahsûsuyla bu nüshadan itibaren Mahfil'e derc ediliyor.

Kur'ân-ı Kerîm ile tefsîr ve te'vîline, tilâvet ve kitâbet i'tibâriyle keyfiyyet-i cem'ine, bi'r-rivâye ve bi'd-dirâye tefsîre dâir ma'lûmât-ı mufassalayı, bir de müfessirlerin tabakâtıyla muhtasar tercüme-i hallerini ihtiva eden bu kitab-ı müfîdi mecmû'anın hacmi nispetinde ve kısım kısım olarak neşr eyleyeceğiz.

Müste'înen billâh ibtidâ ediyoruz.

Cem'i Kur'ân

Cem'i Kur'ân iki türlüdür. Biri tilâvet, diğeri kitâbet i'tibâriyledir.

Tilâvet i'tibâriyle cem'i: Kur'ân-ı Kerîm'in zaman-ı saâdeti iktirân-ı Muhammedî'den inkitâ-ı vahye kadar güzerân olan müddet zarfında ashab-ı güzînin huffâzı tarafından şimdiki okuduğumuz miktârdan ne eksik ne de ziyâde olmayarak hıfz ve cem'inden 'ibârettir ki bunda kat'iyen şüphe yoktur. Yalnız şu kadar var ki o zaman suver-i celîle şimdiki tertîp üzerine mürettep değil idi. Çünkü ercah akvâle göre Kur'ân'ın nüzûlen en sonu bulunan “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا ” يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا ...”³ cümle-i celîlesi ile misk-i hitâm olan âyât-ı celîleden sonra hayât-ı peygamberî ancak dokuz gün imtidâd edebildiğinden tertîb-i suvere meydân kalmamış idi.

İşte Kur'ân-ı Kerîm uzama-yı ashab-ı güzînden 'Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musâ el-Eşârî, Ebu'd-Derdâ gibi zevât-ı kirâm ve bâ-husûs haklarında “ أَجَاهِلٌ ” يُحْسِبُهُمْ أَغْنِيَاءُ⁴ cümle-i celîlesiyle tavsif-i Kur'ân-ı şeref-nüzûl ve nevâhi ve büldâna sevk olunagelmekte olan müfrezelere terfikan ta'lim-i Kur'ân için gönderilen ve adetleri yüzü müteceviz bulunan Ashâb-ı Suffe tarafından tamamen hıfz olunmuş ve şu sûretle daha hayât-ı Nebeviyye'de cem'i Kur'ân tahakkuk etmiş bulunuyordu.

Gelelim şimdi *kitâbet i'tibâriyle cem'i Kur'ân'ı* beyana: Esbâb-ı muhtelif ve ağrâz-ı mütenevvi'a ve makâsıd-ı müteğâyire üzerine peyderpey nâzil olmakta bulunan âyât-ı celîleyi Cibrîl inzâl ettikçe her âyetin hangi sûrenin neresine yazılacağını da bildirirdi. Fahr-i Âlem Efendimiz de o zaman kâtib-i vahy bulunan Ali, Osmân, Muaviye, Saîd b. el-Âs ve oğulları Hâlid ve Ebân, Şurahbîl, 'Alâu'l-

¹ Çeviride dipnotlar tarafımızdan ilave edilmiştir. Karışıklığa yer vermemek için bazı kelimelerde, uzatmalar için ^; ayn harfi için ' ; hemze için ' işaretini kullanılmıştır.

² Bakara, 2/278.

³ Bakara, 2/281.

⁴ Bakara, 2/273.

Hadramî, Zeyd b. Sâbit rıdvânullâhi teâla aleyhim ecme'în hazerâtı gibi zevât-ı kirâma o tertîp üzerine yazmalarını emreder ve yazdırırdı.

Diğer nâs ise onlardan istinsâh ederlerdi. Ashâb-ı kirâm hep bu tertîp üzere Kur'ân'ı zapt ve hıfz etmişlerdi. Fakat kimi bir miktârını, kimi cümlesini ezber ederdi. Hepsini hıfz edenlere o zaman -hâfız yerine- kurrâ denilirdi.

Kur'ân'ın hasbü'z-zamân tahtalar, kemikler, deriler üzerine ayrı ayrı yazılıp o arûs-zebânın bir mushaf hâlinde memû'an arz-ı endâm etmemesi, hem nesh ihtimâline hem de neşr ve ta'mîminde yüsr ve suhûlet hikmetine mübtenî idi. Çünkü o zaman bütün suver-i Kur'âniyye mushaf-ı vâhid hâlinde cem' edilse idi otuz cüzden 'ibâret olan Kur'ân'ı yazmak ve yazdırmak pek az kimselere müyesser olabileceğinden Kur'ân-ı mübîn beyne'l-Müslimîn çabucak intişâr edemezdi. İntişâr mezbûr ise son derece lâzimededen bulunuyordu. Evet herkes beş vakit namazı onunla eda edecek, vezâ'if-i diniyyesini de ondan öğrenecek idi ki, işbu nokta-i mühimmenin tahakkuku için de suver-i Kur'âniyye'nin ayrı ayrı kitap şeklinde yazılmasından güzel bir keyfiyet yok idi. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz bunları bu vechile yazdırdı ve bu sâye Kur'ân-ı Kerîm az bir zaman içinde bir sürat-i hârikulâde ile intişâr eyledi. Şu halde mecmu'-ı Kur'ân hem sahâif-i müteferrikada yazılmış, hem de kulûb-i ümmette hıfz edilmiş oldu. İşte şu sûretle Kur'ân-ı Kerîm tâ zaman-ı Peygamberî tamâmıyla yazılmış ve ezberlenmiş idi. Fakat bir yere cem' olunarak mushaf-ı vâhid hâlinde olmadığı gibi, suver-i şerîfe de şimdi meşhûdumuz olan tertîp yok idi.

On birinci sâl-i hicrî Rebûlevvelin on ikinci pazartesi günü şems-i tâbân-ı risâlet ufk-ı ahirete çekilip, Hz. Ebûbekir'e bi'at tamam olduktan sonra etrâf ve nevâhîde irtidât gavâili baş gösterdi. Az müddet zarfında teskin ve izalesine muvaffakiyet oluveren şu gavâilin en dehşetlisi, Benî Hanîfe kabilesinin reisi bulunan ve kâtil-i Hamza Vahşi tarafından işbu gâ'ile esnâsında katlolunan Müseylemetü'l-Kezzâb nâm düzme peygamber tarafından çıkarılan gâile-i irtidât idi.

İtfâ-yı gâ'ile esnâsında düşmandan yirmi bin telef, ehl-i İslam'dan iki binden ziyâde şehit ve pek çok mecrûh vardı. Şühedâ meyanında Hz. Ömer'in karındaşı Zeyd, Zübeyr'in karındaşı Sâ'ib ve meşâhir-i kurrâdan Sâlim-i Mevlâ Huzeyfe gibi ecille-i fukahâ-yı sahâbe ve yetmişden ziyâde kurrâ' bulunuyordu.

Hz. Ömer bu keyfiyetten son derece ürktü. Hemen huzûr-ı halîfeye girdi ve: *"Gâ'ilenin def'i uğrunda bu kadar kurrâ' şehid olunca korkarım ki, diğer mevâki'da ser- nümâ-yı zuhûr olacak vekâyı'da da uzamâ-yı ümmetten niceleri şehit düşerek maâzallâh az vakit zarfında inkırâz-ı kurrâ' vukû'a gelsin de baz-ı âyât-ı Kur'âniyye unutulsun. Hemen Kur'ân'ın cem' edilmesini emir ve fermân etmeniz re'yinde bulunuyorum"* dedi.

Halîfe bunu tasvîp ve fukahâ-yı sahâbe ve küttâb-ı vahiyden Zeyd b. Sâbit hazretlerini da'vet ve şu emr-i mühimmi onun uhde-i kifâyetine tevdi' eyledi. Zeyd b. Sâbit hazretleri zâten hayât-ı Peygamberî'de Kur'ân'ı tamâmen ezberlemiş olmakla beraber ibtidâ:

"Resulullah'ın yapmadığı bir işi biz nasıl yaparız?" diye tereddüt gösterdiyse de hazreti halîfenin:

"Bu emir hayırdır. Bunda tereddüde mahal yoktur" demesi üzerine kemâl-i dikkat ve ihtiyât ile işe başladı. Ve her kimde deri, tahta, kemik üstüne yazılmış Kur'ân'dan kaç ayet varsa cümlesini bir yere topladı ve kendisinin evvelce yazmış bulunduğu sehâif ile karşılaştırarak ve sâ'ir kurrâya da bi'l-müraca'a onlara da tasdik ettirerek Kur'ân'ı tamamıyla sahife sahife yazıp cem' eyledi. İşbu suhuf-u mutahhara Hz. Ebûbekir'in nezdinde kaldı. Vefatından sonra Hz. Ömer'in yanında durdu. O'nun da vefâtında kerîmesi ümmü'l-mü'minîn Hz. Hafsa radiyallahu anhâ'nın yanında kaldı.

Ber-vech-i bâlâ âyât-ı Kur'âniyye zaman-ı Peygamberî'de ne vechile tertîp olunmuş ise işbu suhuf-ı şerîfe o tertîp üzere yazılmıştı. Fakat sûreler sırasıyla yazılmayıp, her sûre yalnız başına bir kitap idi. Çünkü tertîb-i âyât tevkîfî ise de, tertîb-i suver icmâ'-ı sahâbe iledir. Sahâ'ifi Kur'âniyye'yi bir yerde cem' etmek manâsınca Hz. Ebûbekir'e evvelü men cemea'l-Kur'ân ünvanı verilmiştir.

Hz. Ali kerremallahu veche ve radiyallâhu anh hazretleri:

"Nâsın cem'-i Kur'ân husûsunda en ziyâde nâ'il-i ecir ve sevâp olanı Hz. Ebûbekir'dir. Allah O'na rahmet eylesin" cümle-i takdîriyesiyle Hz. Ebûbekir'in senâsında bulunmuştur.

Hülâsa: Hz. Peygamber'in zamân-ı sa'âdetlerinde kendi huzur-ı seniyyelerinde ayrı ayrı yazılmış olan âyât ve sûveri o sahîfelerden bi'l-istinsâh yazdıran ve bunları bir yere toplayan Hz. Ebûbekir'dir. Binâenaleyh hakk-ı âlîlerinde evvelü men cemea'l-Kur'ân ünvan-ı celîli pek muvâfıktır.

Mâ ba'di var.

Bergamalı Cevdet

TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER⁵

Kezâlik ber-vechi âtî arz olunan hâdisede cevâz-ı istişhad⁶ üzerine pek büyük ve kavî bir bürhân teşkil eder. Hâdisi şöyledir:

⁵ Bu ikinci makalenin orijinali, Bergamalı Cevdet, "Tefsirler ve Müfessirler", *Mahfil (Dini, İlmi Edebi İctimai) İslami Mecmua*, İstanbul, cilt: VI, sayı: 63, sayfa: 35-37 arasında yayınlanmıştır.

⁶ İstişhad: Sözlükte 'şahit istemek' manâsına gelmektedir. İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Thk. Ali Şîrî, Beyrut, 1408/1988, IV/225 'ş-h-d' md. Arap Dilcileri bu kelimeyi, bir kaide ortaya koymak için Kur'ân'dan veya Arapça'sına güvenilen Arap'ların sözlerinden getirilen delil manâsında kullanmaktadırlar. Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, (Neşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996, I/1002

Abdullah b. Abbas'ın Kâbe-i Muazzama etrafında halkı başına toplayıp tefsîr-i Kur'ân ile meşgul olduğu esnada Nâfi b. Erzak, Necdet b. Uveymir'e:

"Kalk, şu halkı başına toplayıp ta tefsîri Kur'ân eden İbn-i Abbas'a gidelim. Bazı şeyler soralım" demişti. İkisi de müşârun ileyhin başucuna dikilerek:

"Biz sana Kitabullâhtan bazı şeyler soracağız. Her biri için eş'âr-ı Arap'tan bir şiir ile istişhâd teklif-i imtihânisinde bulunacağız." dediler. Mazhar-ı duâ-yı Peygamberî olan İbn Abbas:

"Baş üstüne, sorunuz" deyince Nâfi ile aralarında ber-vech-i zîr hararetili bir sûrette su'âl ve cevap teâtî olundu. Dikkat etmelidir ki dâimâ sâ'il Nâfi, mücîb de İbn Abbas'tır. Tasrîhe lüzum kalmaksızın anlaşılacak için ihtâra lüzûm his eyledik:

-- "وَعَنِ الشَّمَالِ عَزِينَ"⁷ deki 'عَزِينَ' / 'ızîn' ne demektir?

-- İnce halkalar demektir.

-- Eş'âr-ı Arap'tan bunun mîsdâkını bize gösterebilir misin?

-- Hay hay. Sen Ubeyd b. el-Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

"فَجَاؤَا يَهْرَعُونَ إِلَيْهِ حَتَّى
يَكُونُوا حَوْلَ مَنْبَرِهِ عَزِينَ"⁸

Yani "onlar memduhun yanına koşarak geldiler. Ta ki minberinin etrafında halkalar teşkil eylesinler."

-- "وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ..."⁹ deki 'الْوَسِيلَةَ' / el-vesîle' nin manası nedir?

-- Vesile, hâcet demektir.

-- Bakalım Arap bunu kendi lisanında böylece tanımış mıdır?

-- Hay hay. Sen Antere'nin şu beytini görmedin mi?

"ان الرجال لهم اليك وسيلة
ان يأخذوك تكحلى و تخضبي"¹⁰

Yani "Ey nâzenîn! Ricâlin seni almaya ihtiyacı azîmi vardır. Gözüne sürme çek, eline kına yak."

-- 'شِرْعُهُ' / şir'a' ve 'مِنْهَاجُ' / minhâc'¹¹ın manâları nedir?

-- Şir'a din, Minhâc tarîk manâlarıdır.

'şâhid' md. Şiirle istişhad konusunda geniş bilgi için bkz. Öğmüç, Harun, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri*, (II./VIII. Asır Çerçevesinde) İSAM Yay., İstanbul 2010.

⁷ Meâric, 70/37.

⁸ "Fecâû yehra'ûne ileyhi hattâ, yekûnû havle minberihî 'ızînen"

⁹ Mâide, 5/35.

¹⁰ "İnne'r-Ricâle lehüm ileyke vesîletün, en ye'huzûke tekahhalî ve tehaddabî"

¹¹ Mâide, 5/48.

-- Bakalım Arap bunu lisanında bu manâlarda olmak üzere kabul etmiş midir?

-- Hay hay. Sen Ebû Süfyân b. El-Hâris'in şu beytini duymadın mı?

"لقد نطق المأمون بالصدق و الهدى
و بين الاسلام ديننا و منهاجا"¹²

Yani "Her vechile emin olan Muhammed aleyhi's-selâm sıdk ve hüda ile nâtik oldu ve İslam için din ve tarîk-i hidayet gösterdi."

-- "إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ"¹³ deki 'ينع' /yen'ı' ne demektir?

-- 'ينع' /yen'ı' meyvenin pişip kemâle gelmesidir.

-- Bakalım Arap bunu lisanına mâl etmiş midir?

-- Evet, sen, şâirin şu beytini görmedin mi?

"إذا ما مشت وسط النساء تأودت
كما اهترّ غصن ناعم البنت يانع"¹⁴

Yani "o nâzenîn kadınlar arasında gezindiği vakit, pişkin meyveli, yumuşak nebatlı dal nasıl sarsılırsa, öylece salına salına gezer."

-- "... يَكَادُ سَنَا بَرَقِهِ..."¹⁵ deki 'سَنَا' /senâ' ne demektir?

-- Ziyâ manasınadır.

-- Arap bunu böylece kabul etmiş mi?

-- Ebû Süfyân b. el-Hâris'in şu beytini hiç işitmedin mi?

"يدعو الى الحق لا يبغي به بدلا
يجلو بضوء سناه داجي الظلم"¹⁶

Yani "O Resulü Ekrem insanları hakka çağırılmaktadır. Karşılığında mükâfat da istemez. Nurunun ziyasından koyu karanlıklar ışıqlanır"

-- "وَحَنَانًا مِنْ لُدْنًا..."¹⁷ daki 'حَنَانًا' / hanân' ne manasınadır?

-- Rahmet manasınadır.

-- Arap bunu kendine mâl etmiş mi?

-- Hay hay. Sen Tarfe'nin şu beytini görmedin mi?

"أبا منذر افنيت فاستبق بعضنا
حنانك بعض الشر اهون من بعض"¹⁸

¹² "Lekâd netaka'l-me'mûn bi's-sıdkı ve'l-hüdâ, ve beyyene'l-İslâme dînen ve minhâcâ"

¹³ En'âm, 6/99.

¹⁴ "İz âmâ mişte vasata'n-nisâi teevvedet, kemâ ihtezeze gusnü nâ'imi'l-binti yâni'u"

¹⁵ Nûr, 24/43.

¹⁶ "Yed'û ile'l-hakki lâ yebgî bihî bedelen, yeclû bi dav'i senâhu dâcî ez-zulme"

¹⁷ Meryem, 19/13.

Yani “Ey Ebu Münzir! Bizi mahvettin. Bari birazımızı bırak. Allah sana kerrât ile rahmet etsin. Şerrin bazısı, diğerinden ehvendir.”

-- “...أَفَلَمْ يَبْسُ...”¹⁹ ne demektir?

-- ‘أَفَلَمْ يَعْلَمْ’ demektir ki, Benî Mâlik lügati böyledir.

-- Bunun şâhid-i edebîsi var mı?

-- ‘Malik b. Avf’ın şu beytini gâlibâ duymadın?

"لقد يبأس الاقوام آتى انا ابنه
و ان كنت عن ارض العشيرة نائيا"²⁰

Yani “Yemin ederim. Bütün akvâm bilirler ki ben, Avf’ın oğluyum. Her ne kadar kabilemin toprağından mehcûr bulunuyorsam da...”

-- “...لَا فِيهَا غَوْلٌ...”²¹ ne demektir?

-- Kendisinde dünya şarabı gibi fenâ ve tiksindiren koku yok demektir.

-- Buna şevâhid-i Arabiyye’den bir şahit var mı?

-- İmruu’l-Kays’ın şu beytini duymadın mı?

"رب كأس شربت لا غول فيها
و سقيت النديم منها مزاجا"²²

Yani “Kötü kokusu olmayan şaraptan kâse kâse içtim. Arkadaşıma su katılmışından verdim”

-- “...هم فيها خالدون...”²³ daki ‘خالدون’ /hâlidûn’ ne demektir?

-- Cehennemde bâkîdirler, kat’iyyen çıkmazlar demektir.

-- Buna dâir Arab’ın tanıdığı bir şahit var mı?

-- Adiy b. Zeyd’in şu kavlini gâlibâ işitmedin?

"فهل من خالد اما هلكننا
و هل للموة يا للناس عار"²⁴

Yani “Biz ölürsek ne be’s var? Dünyada baki kalmış var mı? Ey kavim! Nâs için ölümden arlanmak olur mu?”

-- “...فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ...”²⁵ deki ‘مَرَضٌ’ /maraz’ ne manâyadır?

¹⁸ “Ebâ Münzir efneyte festebık ba’denâ, hanâneyyke ba’du’ş-şerri ehvenü min ba’din”

¹⁹ Râd, 13/31.

²⁰ “Lekâd yey’esü’l-akvâm ennî ene ibnehû, ve in küntü ‘an ardi’l-aşîrati nâiyen”

²¹ Sâffât, 37/47.

²² “Rubbe ke’sin şeribtü fihâ ğavlün, ve sekaytü’n-nedîme minhâ mizâcen”

²³ Mesela bkz. A’râf, 7/36, 42; Yûnus, 10/26-27; Hûd, 11/23; Ra’d, 13/5.

²⁴ “Fe hel min hâlidin immâ heleknâ, fe hel li’l-mevti yâ li’n-nâsi ârun”

²⁵ Ahzâb, 33/32.

-- Zina manasınadır.

-- Şahidin var mı?

-- A'sa'nın şu beytini görmedin mi?

"حافظ للفرج راض بالتقى
ليس ممن قلبه فيه مرض"²⁶

Yani, "Memdûhum, fercini zinâdan vâkî ve takvaya râzîdir. Kalbinde zinâ mehabbeti olanlardan değildir."

-- "انداد /endâd"²⁷ ne demektir?

-- Eşbah ve emsâl demektir.

-- Buna şahidin var mı?

-- Lebîd b. Rebî'a'nın şu beytini görmedin mi?

"احمد الله فلا ند له
بيده الخير يفعل ما يشاء"²⁸

Yani, "Allah'a hamd ederim ki misil ve şebîhi yoktur. Hayr kendi elindedir. İstedîğini yapar, kimse karışamaz."

İşte numûnelerini göstermiş olduğumuz şu iki kahraman arasındaki su'âl ve cevaplar iki yüz elliyi aşmıştır. Eserin müsaadesi olmadığı cihetle bu kadarla iktifa ettik ve ileride ayrıca bir risâle-i edebiyeye şeklinde onları da çıkarmak emeline bulunduk.

Burada maksadımız, ancak istişhâd-ı bi'l-eş'ârın cevâzını göstermek idi ki o da hâsıl oldu.

Kitabımızın 'tefsirler' kısmı burada hitâm buldu. 'Müfessirler' kısmı da inşallah peyderpey neşr edilecektir.

Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Tefsir ve Tarihi Tefsir Müderrisi

Bergamalı Cevdet

Sadeleştirilmiş Şekli:

TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER

Padişahın huzûrunda yapılan derslerin mukarrirlerinden ve Süleymâniye medrese-i 'âliyesi hocalarından saygıdeğer Bergamalı Cevdet Efendi hocamız tarafından bu başlık ile yazılmış olan önemli yazı, O'nun özel izni ile bu sayıdan itibaren *Mahfil*'de yayınlanıyor.

²⁶ "Hâfizun li'l-ferci râdın bi't-takvâ, leyse mimmen kalbühû fthi maradun"

²⁷ Mesela bkz. Bakara, 2/22, 165; İbrahim, 14/30; Sebe', 34/33; Zümer, 39/8; Fussilet, 41/9.

²⁸ "Ahmedu'llâhe felâ nidde lehû, biyedihi'l-hayru yef'alü mâ yeşâ'ü"

Kur'ân-ı Kerîm ile tefsîr ve te'vîline, okuma ve yazma itibâriyle toplanmasının nasıl olduğuna, rivayet ve dirayet tefsîrlere dâir ayrıntılı bilgilere ve bir de müfessirlerin tabakâtıyla, kısa biyografilerini ihtiva eden bu faydalı makaleyi derginin hacmi nispetinde ve kısım kısım olarak yayınlıyacağız.

Allah'tan yardım dileyerek başlıyoruz.

Kur'ân'ın Toplanması

Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması iki türlüdür: Biri tilâvet/okuma, diğeri kitâbet/yazma itibâriyledir.

Tilâvet/okuma itibâriyle toplanması: Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber döneminde vahyin kesilmesine kadar geçen süre içinde Ashab-ı Güzîn'in hafızları tarafından şimdiki okuduğumuz miktardan ne eksik, ne de fazla olmayarak ezberlenmesinden ve toplanmasından ibarettir ki bunda kesinlikle şüphe yoktur. Yalnız şu kadar var ki o zaman sûre-i celîleler (henüz) şimdiki tertîp üzerine düzenlenmemişti. Çünkü en tercih edilen rivayetlere göre indirilişte en son âyet olan "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا" ²⁹ dan başlayıp " ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ ... لَا يُظْلَمُونَ" ³⁰ cümle-i celîlesi ile güzel bir şekilde biten âyet-i celîlelerden sonra Hz. Peygamber dokuz gün yaşadığı için sûreleri tertîp etmeye imkan kalmamıştı.

İşte Kur'ân-ı Kerîm Ashabı Güzîn'in büyüklerinden, 'Übey b. Ka'b', 'Zeyd b. Sâbit', 'Ebû Musâ el-Eşârî', 'Ebu'd-Derdâ' gibi yüce şahsiyetler ve özellikle haklarında "الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءُ مِنَ التَّعَفُّفِ يَحْسَبُهُمْ" ³¹ cümlesiyle Kur'ân'da nitelendirilen, nahiye ve beldelere sevk olunan askeri birliklere refakat ederek onlara Kur'ân öğretmek için gönderilen ve sayıları yüzü geçen Ashâbı Suffe tarafından ezberlenmiş ve böylece de daha Hz. Peygamberin hayâtında Kur'ân'ın toplanması gerçekleşmiş bulunuyordu.

Gelelim şimdi *kitâbet/yazma itibâriyle Kur'ân'ın toplanmasına:* Değişik sebepler, çeşitli amaçlar ve farklı maksatlarla bölüm bölüm nâzil olunan âyet-i celîleleri Hz. Cebrail indirdikçe, her âyetin hangi sûrenin neresine yazılacağını da bildirirdi. Fahr-i Âlem efendimiz de o zaman vahiy katibi olarak görev yapan 'Hz. Ali', 'Hz. Osman', 'Hz. Muaviye', 'Hz. Saîd b. el-As' ve oğulları Hâlid ve Ebân', 'Şurahbîl', "Alâu'l-Hadramî", 'Zeyd b. Sâbit' (ra) gibi büyük zatlara o tertîp üzerine yazmalarını emreder ve yazdırırdı.

Diğer insanlar da onlardan nüshaları çoğaltırlardı. Ashâb-ı kirâm hep bu tertîp üzerine Kur'ân-ı Kerîm'i kayıt altına almış ve ezberlemişlerdir. Fakat kimi bir

²⁹ "Ey inananlar, Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız ribâdan (henüz alınmayıp) geri kalan kısmı bırakın (almayın)." Bakara, 2/278.

³⁰ "Sonra herkese kazandığı tastamam verilecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir." Bakara, 2/281.

³¹ "Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin sanır." Bakara, 2/273.

miktarını, kimisi de hepsini ezberlerdi. Hepsini ezber edenlere o zaman -hâfiz yerine- 'kurrâ' denilirdi.

Kur'ân-ı Kerîm'in zamanın gereği olarak tahtalar, kemikler, deriler üzerine ayrı ayrı yazılıp süslü bir dille mushaf halinde toplanarak ortaya konulamaması, hem nesh ihtimâline hem de yayılması ve herkese ulaştırılmasında kolaylık hikmetine dayanmaktaydı. Çünkü o zaman bütün Kur'ân sûreleri bir Mushaf hâlinde toplansa idi, otuz cüzden 'ibaret olan Kur'ân'ı yazmak ve yazdırmak pek az kimseye nasip olabileceğinden Kur'ân-ı mübîn Müslümanlar arasında çabucak yayılamazdı. Söz konusu yayılma son derece gerekliydi. Evet, herkes beş vakit namazı onunla kılacak, dini vazifelerini de ondan öğrenecek idi ki, İşbu mühim noktanın ortaya çıkması için de, Kur'ân sûrelerinin ayrı ayrı kitap şeklinde yazılmasından güzel bir durum yok idi. Bundan dolayı Resûl-ü Ekrem (sav) Efendimiz bunları o şekilde yazdırdı. Bu sayede Kur'ân-ı Kerîm az bir zaman içinde olağan üstü süratle yayıldı. Şu halde Kur'ân'ın toplanması hem değişik sahifelerde yazılmış hem de ümmetin kalplerinde hıfz edilmiş oldu. İşte şu süratle Kur'ân-ı Kerîm daha Hz. Peygamber zamanında tamamıyla yazılmış ve ezberlenmiş idi. Fakat bir araya toplanarak bir Mushaf hâlinde olmadığı gibi, sûrelerde şimdi gördüğümüz şekilde tertîp yoktu.

On birinci hicrî yılın rebîu'l-evvel ayının on ikinci pazartesi günü parlayan risâlet güneşi ahirete çekilip, Hz. Ebûbekir'e biat tamamlandıktan sonra çevre ve beldelerde dinden dönme sıkıntıları baş gösterdi. Kısa süre içinde yatıştırılması ve ortadan kaldırılmasında başarılı olunan sıkıntıların en dehşetlisi, 'Benî Hanîfe' kabilesinin reisi bulunan ve Hz. Hamza'nın katili Hz. Vahşî tarafından işbu sıkıntı esnasında öldürülen 'Müseylemetü'l-Kezzâb' isimli yalancı peygamber tarafından çıkarılan dinden dönme sıkıntısı idi.

Bu sıkıntıları ortadan kaldırırken düşman tarafından yirmi bin kişi öldürülmüş, Müslümanlardan da iki binden fazla şehit verilmiş ve pek çok kişi de yaralanmıştı. Şehitler arasında Hz. Ömer'in kardeşi Hz. Zeyd, Hz Zübeyr'in kardeşi Hz. Sâib ve meşhur kurrâ'dan Hz. Huzeyfe'nin kölesi Sâlim gibi sahabenin faziletli fakihleri ile yetmişden fazla kurrâ bulunuyordu.

Hz. Ömer bu durumdan son derece üzüntü ve endişe duydu. Hemen halîfenin huzuruna girdi ve: *"Sıkıntının def edilmesi uğrunda bu kadar kurrâ' şehid olunca korkarım ki, diğer vak'alarda baş gösterecek ümmetin büyüklerinden niceleri şehit düşerek Allah korusun kısa sürede kurrânın yok olması sebebiyle bazı ayetler unutulacaktır. Hemen Kur'ân-ı Kerîm'in toplanmasını emretmeniz gerektiği görüşümdedir"* dedi.

Halîfe bu görüşü uygun bulup Sahabenin fakihlerinden ve vahiy katiplerinden olan Zeyd b. Sâbit'i çağırarak bu mühim işle onu görevlendirdi.

Zaten Zeyd b. Sâbit hazretleri, Hz. Peygamberin hayâtında Kur'ân-ı Kerîm'i tamamen ezberlemiş olmakla beraber başlangıçta:

"Hz. Peygamber'in yapmadığı bir işi biz nasıl yaparız?" diye tereddüt gösterdiyse de halîfe Hz. Ebûbekir'in:

"Bu iş hayırdır. Bunda tereddüde mahal yoktur." demesi üzerine bütün dikkatiyle ve tedbirleri alarak işe başladı. Ve her kimde deri, tahta, kemik üstüne yazılmış Kur'ân'dan kaç ayet varsa hepsini bir yere topladı ve kendisinin daha önce yazmış olduğu sahifeler ile karşılaştırarak ve diğer kurrâlara da müracaatla onlara da tasdik ettirerek Kur'ân'ı tamamıyla sahife sahife yazıp cem' eyledi. İşbu temiz sayfalar Hz. Ebûbekir'in yanında kaldı. Vefatından sonra Hz. Ömer'in yanında durdu. O'nun da vefatından sonra kızı, mü'minlerin annesi Hz. Hafsa (r.ah.)'nın yanında kaldı.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber zamanında Kur'ân âyetleri ne şekilde tertîp olunmuş ise bu kıymetli sahifeler o tertîp üzere yazılmıştı. Fakat sûreler sırasıyla yazılmayıp, her sûre yalnız başına bir kitap idi. Çünkü ayetlerin tertîb-i tevkîfî ise de, sûrelerin tertibinde sahabenin icmaı vardır. Kur'ân sahifelerini bir yerde cem' etmek anlamına göre Hz. Ebûbekir'e Kur'ân'ı ilk cem' eden kişi ünvanı verilmiştir.

Hz. Ali (ra): "*Kur'ân'ı cem' husûsunda insanların en fazla ecir ve sevap alacak olanı Hz Ebûbekir'dir. Allah O'na rahmet eylesin*" sözleriyle Hz. Ebûbekir'i övmüştür.

Özetle Hz. Peygamber döneminde kendi huzurunda ayrı ayrı yazılmış olan âyetler ve sûreleri o sahifelerden çoğalttırarak yazdıran ve bunları bir araya toplayan Hz. Ebûbekir'dir. Bundan dolayı onun hakkındaki 'Kur'ân'ı ilk cem' eden kişi' ünvanı pek uygundur.

Devamı gelecek sayıdadır.

Bergamalı Cevdet

Tefsîrler ve Müfessirler³²

Aşağıda yer verilecek olan hâdise de istişhadın³³ caizliğine pek büyük ve kuvvetli bir delil teşkil eder. Hâdise şöyledir:

³² Bu ikinci makalenin orijinali, Bergamalı Cevdet, "Tefsirler ve Müfessirler", *Mahfil (Dini, İlmi Edebi İctimai) İslami Mecmua*, İstanbul, cilt: VI, sayı: 63, sayfa: 35-37 arasında yayınlanmıştır.

³³ İstişhad: Sözlükte 'şahit istemek' manâsına gelmektedir. İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Thk. Ali Şîrî, Beyrut, 1408/1988, IV/225 'ş-h-d' md. Arap Dilcileri bu kelimeyi, bir kaide ortaya koymak için Kur'ân'dan veya Arapça'sına güvenilen Arap'ların sözlerinden getirilen delil manâsında kullanmaktadırlar. Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istılâhâtî'l-Fünûn*, (Neşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996, I/1002 'şâhid' md. Şiirle istişhad konusunda geniş bilgi için bkz. Öğmüş, Harun, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri*, (II./VIII. Asır Çerçevesinde) İSAM Yay., İstanbul 2010.

Abdullah b. Abbas'ın Kâbe-i Muazzama etrafında halkı başına toplayıp Kur'ân tefsîri ile meşgul olduğu esnada Nâfi b. Ezrak, Necdet b. Uveymir'e:

“Kalk, şu halkı başına toplayıp da Kur'ân'ı tefsîr eden İbn Abbas'a gidelim. Bazı şeyler soralım” demişti. İkisi de İbn Abbas'ın başucuna dikilerek:

“Biz sana Kitabullah'tan bazı şeyler soracağız. Her biri için Arap şiirlerinden bir şiir ile şahit getirmeni teklif ve talep edeceğiz.” dediler. Hz Peygamber'in duasına mazhar olan İbn Abbas da:

“Baş üstüne, sorunuz” deyince Nâfi ile aralarında aşağıda olduğu gibi hararetle bir şekilde karşılıklı sual ve cevap alışverişi oldu. Dikkat etmelidir ki daima soran Nâfi, cevap veren de İbn Abbas'tır. Açık açık söylemeye lüzum kalmaksızın anlaşılacak için uyarıda bulunmayı uygun gördük:

-- “وَعَنِ الشَّمَالِ عَزِينَ”³⁴ deki ‘عَزِينَ’ / ‘ızîn’ ne demektir?

-- İnce halkalar demektir.

-- Bize bunun Arap şiirlerinden örneğini delillendirebilir misin?

-- Hay hay. Sen Ubeyd b. el-Ebras'ın şu beytini duymadın mı?

"فجاؤا يهرعون اليه حتى
يكونوا حول منبره عزينا"

Yani “onlar memduhun yanına koşarak geldiler. Ta ki minberinin etrafında halkalar teşkil eylesinler.”

-- “... وَأَبْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ...”³⁵ deki ‘الْوَسِيلَةَ’ / el-vesîle’ nin manası nedir?

-- Vesile, hacet demektir.

-- Bakalım Arap bunu kendi lisanında böylece tanımış mıdır?

-- Hay hay. Sen Antere'nin şu beytini görmedin mi?

"ان الرجال لهم اليك وسيلة
ان يأخذوك تكحلى و تخضبي"

Yani “Ey Nâzenin! Erkeklerin seni almaya büyük ihtiyacı vardır. Gözüne sürme çek, eline kına yak.”

-- “... شِرْعَهُ” / şir‘a ve “... مِنْهَاجٍ” / minhâc³⁶ ın manaları nedir?

-- Şir‘a din, Minhâc tarîk manalarıdır.

-- Bakalım Arap bunu lisanında bu manalarda olmak üzere kabul etmiş midir?

-- Hay hay. Sen Ebû Süfyân b. el-Hâris'in şu beytini duymadın mı?

³⁴ “Soldan, ayrı ayrı gruplar halinde (gelip etrafını sarıyorlar)?” Meâric, 70/37.

³⁵ “...O'na (yaklaşmağa) yol ararın...” Mâide, 5/35.

³⁶ Mâide, 5/48.

"لقد نطق المأمون بالصدق و الهدى
و بيّن الاسلام ديننا و منهاجا"

Yani "Her açıdan emin olan Muhammed (as) doğruluk ve hidayet ile konuştu. Ve İslam için din ve hidayet yolunu gösterdi."

-- "إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ"³⁷ deki 'ينع' /yen'ı' ne demektir?

-- 'ينع' meyvenin pişip kemale gelmesidir.

-- Bakalım Arap bunu lisanında kullanmış mıdır?

-- Evet, sen, şairin şu beytini görmedin mi?

"إذا ما مشت وسط النساء تأودت
كما اهترّ غصن ناعم البنت يانع"

Yani "o nâzenin kadınlar arasında gezindiği vakit, pişkin meyveli, yumuşak nebatlı dal nasıl sarsılırsa, öylece salına salına gezer."

-- "... يَكَادُ سَنَا بَرَقِهِ..."³⁸ deki 'سَنَا' /senâ' ne demektir?

-- Işık, aydınlık manasınadır.

-- Arap bunu böylece kabul etmiş mi?

-- Ebû Süfyân b. el-Hâris'in şu beytini hiç işitmedin mi?

"يدعو الى الحق لا يبغى به بدلا
يجلو بضوء سناه داجي الظلم"

Yani "O Resulü Ekrem İnsanları Hakka çağırmaktadır. Karşılığında mükafaat da istemez. Nurunun ışığından koyu karanlıklar aydınlığa kavuşur"

-- "وَحَنَانًا مِنْ لُدُنًا..."³⁹ daki 'حَنَانًا' /hanân' ne manasınadır?

-- Rahmet manasınadır.

-- Arap bunu kendi şiirinde kullanmış mıdır?

-- Hay hay. Sen Tarfe'nin şu beytini görmedin mi?

"ابا منذر افنيت فاستبق بعضنا
حنانيك بعض الشر اهون من بعض"

Yani "Ey Ebu Münzir! Bizi mahvettin. Bari birazımızı bırak. Allah sana defalarca rahmet etsin. Şerrin bazısı, diğerinden daha zararsızdır."

-- "... أَفَلَمْ يَبَيِّنْ..."⁴⁰ ne demektir.?

-- 'أَفَلَمْ يَعْلَمْ' demektir ki Benî Mâlik lügati böyledir.

³⁷ "Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman." En'âm, 6/99.

³⁸ "Şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alır." Nûr, 24/43.

³⁹ "Katımızdan bir rahmet (bir acıma duygusu)" Meryem, 19/13.

⁴⁰ "İnananlar hâlâ anlamadılar mı?" Râd, 13/31.

- Bunun edebî açıdan delili var mı?
- 'Malik b. Avf'ın şu beytini galiba duymadın?

"لقد يبأس الأقبام أنى انا ابنه
و ان كنت عن ارض العشيرة نائيا"

Yani "Yemin ederim bütün kavimler bilirler ki ben Avf'ın oğluyum. Her ne kadar kabilemin toprağından uzakta bulunuyorsam da..."

- " "لَا فِيهَا غَوْلٌ..."⁴¹ ne demektir?
- Kendisinde dünya şarabı gibi fena ve tiksindiren koku yok demektir.
- Arap dilinde buna bir delil var mıdır?
- İmruu'l-Kaysın şu beytini duymadın mı?

"رب كأس شربت لا غول فيها
و سقيت النديم منها مزاجا"

Yani "Kötü kokusu olmayan şaraptan kase kase içtim. Arkadaşıma su katılmışından verdim"

- " "هم فيها خالدون..."⁴² daki 'خالدون' /hâlidûn' ne demektir?
- Cehennemde bakidirler, kesinlikle çıkmazlar demektir.
- Buna dâir Arab'ın bildiği bir delil var mı?
- Adiy b. Zeydin şu sözünü galiba işitmedin?

"فهل من خالد اما هل كنا
و هل للموة يا للناس عار"

Yani "Biz ölürssek ne be's var? Dünyada baki kalmış var mı? Ey kavim! İnsanlar için ölümden arlanmak olur mu?"

- " "فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ..."⁴³ deki 'مَرَضٌ' /maradun' ne anlama gelir?
- Zina manasıdır.
- Şahidin var mı?
- A'sanın şu beytini görmedin mi?

"حافظ للفرج راض بالتقى
ليس ممن قلبه فيه مرض"

Yani, "Memduhum, fercini zinadan korur ve takvaya razıdır. Kalbinde zina muhabbeti olanlardan değildir."

- " "انداد"⁴⁴ ne demektir?

⁴¹ "Onda ne sersemletme var..." Sâffât, 37/47.

⁴² Mesela bkz. A'râf, 7/36, 42; Yûnus, 10/26-27; Hûd, 11/23; Ra'd, 13/5.

⁴³ "Kalbinde hastalık bulunan kimse tamah etmesin" Ahzâb, 33/32.

- Eşler ve benzerler demektir.
 -- Buna delilin var mı?
 -- Lebîd b. Rebî'a'nın şu beytini görmedin mi?

"احمد الله فلا نَدَّ له
 بيده الخير يفعل ما يشاء"

Yani, "Allah'a hamd ederim ki O'nun eşi ve benzeri yoktur. Hayr kendi elindedir. İstedigini yapar, kimse buna karışamaz."

İşte örneklerini göstermiş olduğumuz şu iki kahraman arasındaki sual ve cevaplar iki yüz elliye aşmıştır. Eserin sınırlarını aştığı için bu kadarla yetindik ve ileride ayrıca bir edebî risale şeklinde onları da yayınlama arzusunda bulunduk.

Burada maksadımız, şiirlerle istişhâdın cevâzını göstermek idi ki o da hasıl oldu.

Kitabımızın 'tefsîrler' kısmı burada sona erdi. 'Müfessirler' kısmı da inşallah bölüm bölüm yayınlanacaktır.

Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Tefsîr ve Tefsîr Tarihi Müderrisi
 Bergamalı Cevdet

Bergamalı Cevdet: (ö. 1872/1926)

Son devir âlimlerinden Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi, Bergama'nın Alibeyli (Aliğa) köyünde doğdu. Babası dava vekili Çemişgezekli Hüseyin Aşkî Efendi'dir. Doğumundan üç yıl sonra ailesinin Bergama'ya yerleşmiş olmasından dolayı Bergamalı lakabı ile şöhret buldu. İlk tahsilini Bergama'da yaptı. On dört yaşında İstanbul'a giderek Ayasofya Medresesi'nde yüksek tahsilini tamamladı ve Eğinli İbrâhim Efendi'den icâzet aldı (1896). İki yıl sonra da Bayezid Medresesi'ne dersiâm oldu.

Cevdet Efendi 1914'te Dârülhilâfe Medresesi'nin âlî kısmında Arap edebiyatı müderrisliğine, 1917'de Medresetü'l-mütehassısîn'de usûl-i hadîs ve aynı yılın sonunda da Süleymaniye Medresesi tefsîr müderrisliklerine getirildi. Ayrıca çeşitli idarî görevler aldı. 1909'dan itibaren beş yıl müddetle Meclis-i Mesâlih-i Talebe üyeliğini yürüttü. 1915'te Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye medreseleri müfettişliğine tayin edildi. 4 Ağustos 1918'den 26 Mart 1919'a kadar Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye âzalığında ve 1920-1922 yıllarında da huzûr dersleri mukarrirliğinde bulundu. 1924'te Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi tefsîr ve fıkıh müderrisi oldu; burada Mecelle de okuttu. 30 Ocak 1926'da elli dört yaşlarında iken İstanbul'da Kızıltoprak'ta vefat etti. Kabri Sahrâ-yı Cedîd Mezarlığı'ndadır.

⁴⁴ Mesela bkz. Bakara, 2/22, 165; İbrahim, 14/30; Sebe', 34/33; Zümer, 39/8; Fussilet, 41/9.

Cevdet Efendi Arapça ve Farsça'yı iyi bilen, dinî ilimlerde mütehasşıs, aynı zamanda edebî alanda mâlumat sahibi bir kişi idi. İbnülemin Mahmud Kemal onu kısa boylu, tıknaz, kısa sakallı, bir gözü sakatça, zeki, latifeden hoşlanan, kahkahası bol bir zat olarak tanıtmaktadır.

Eserleri. 1. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn Tercümesi*. Mâverdî'nin aynı adlı eserinin bu tercümesi üç cüzden meydana gelmektedir. 128 sayfadan 'ibâret I. cüzü ile 180 sayfa olan II. cüzü 1327'de, 156 sayfa tutan III. cüzü de 1328'de İstanbul'da basılmıştır. Eserin sonundan bir cüz tutacak kadar bir bölümün tercüme edilmediği anlaşılmaktadır. 2. *Târîh-i Tefsîr*. Kur'an ve tefsîr tarihi ile tefsîr usulüne dâir kısa bilgileri ihtiva eden eser, önce "Tefsîrler-Müfessirler" başlığı altında Mahfel mecmû'asının 41. sayısından itibaren makaleler hâlinde, daha sonra Dârülfünun İlähiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından 1340 ve 1927 yıllarında kitap hâlinde yayımlanmıştır.

Müteşâbih âyetlere dâir eserinin bir kısmı "Tavzîh-i Müteşâbihât" adıyla Mihrab mecmû'asında yayımlanmıştır (I/2 [1339], s. 51-54). Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve şiiri hakkında basılmamış bir eseriyle bazı şiirleri de vardır. Bergamalı Cevdet'in Mahfel mecmû'asında yayımlanan Türkçe bir gazeli ile (IV/38 [1342], s. 30) Farsça bir tahmisi de (V/56 [1343], s. 147-148) bulunmaktadır.⁴⁵

Kaynakça

- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Thk. Ali Şîrî, Beyrut, 1408/1988.
 Kahraman, Âlim, "Mahfil", *DİA.*, Ankara 2003, XXVII/333-334.
 Ögmüş, Harun, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri*, (II./VIII. Asır Çerçevesinde) İSAM Yay., İstanbul 2010.
 Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, (Neşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996, I/1002.
 Yıldız, Sakıp, "Bergamalı Cevdet", *DİA.*, İstanbul 1992, V/495.

⁴⁵ Yıldız, Sakıp, "Bergamalı Cevdet", *DİA.*, İstanbul 1992, V/495.